

УДК 343.98

Н.М. ПРОКОПЕНКО, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРО ОСОБЛИВОСТІ МЕХАНІЗМУ ЗБУТУ НАРКОТИКІВ, ЩО ВИВЕДЕНІ З ЛЕГАЛЬНОГО ОБІГУ

Ключові слова: незаконний збут, легальний обіг наркотиків, типові способи вчинення збуту, порушення правил обігу наркотиків

На сучасному етапі розвитку суспільства розповсюдження наркотиків набуло глобальних масштабів і стало загрозою для всього світового співтовариства. Наймовірною причиною незаконної торгівлі наркотиками обумовлює її розповсюдження на міжнародному і на місцевому рівнях. Найбільш гостро ця проблема проявляється в країнах, які переживають соціальну та економічну кризу. Враховуючи те, що Україна відноситься до їх ряду, її територія зараз представляє собою «сприятливе» поле для розвитку наркобізнесу і наркотизації суспільства.

Аналіз слідчо-оперативної практики за останні роки свідчить про збільшення випадків виявлення фактів незаконного збуту наркотиків, які умисно виводяться для цього з легального обігу. Схема такої торгівлі наркотиками, як правило, представляє собою складну, організовану, багатоетапну злочинну діяльність кількох осіб. Наркобізнес здійснюється під прикриттям легальної діяльності суб'єкта господарювання, який нібито здійснює законні операції з наркотиками відповідно до правил встановлених законодавством України. Але при цьому легальні повноваження просто вyalюють злочинну схему накопичення і торгівлі наркотиками.

Виявлення і розслідування вказаної категорії злочинів характеризується певною специфікою дій слідчого і працівників оперативних підрозділів, що ведуть боротьбу із незаконним обігом наркотиків.

Окремі проблеми методики розслідування злочинів, що вчинюються в сфері незаконного обігу наркотиків, перебували у центрі уваги багатьох вчених-криміналістів, зокрема, вони досліджувалися Т.А. Боголюбовою, В.С. Бурдановою, В.Г. Баяхчевим, А.С. Джандієрі, С.Ю. Косаревим, Н.М. Косміною, В.О. Кохановим, І.І. Курильовим, Г.М. Меретуковським, Л.П. Ніколаєвою, О.В. Одерієм, А.М. Поляхом, Н.І. Порубовим, С.О. Рогановим, К.А. Толпекінім, А.В. Сивачовим, С.В. Суховим, Е.Х. Чекушевим, М.Г. Шурухновим, С.М. Щербаковським та іншими вченими, які внесли певний вклад у теорію і практику розслідування даних видів злочинів. Однак у роботах вказаних вчених майже не приділялось уваги дослідженню особливостей механізму збуту наркотиків, які виводились для цього з легального обігу. В них або фрагментарно згадувалась ця проблема [1, 2], або дослідження були присвячені взагалі іншим аспектам [3, 4]. Тому метою даної роботи є на основі аналізу спеціальної літератури, оперативно-слідчої і судової практики представити характеристику основних елементів механізму збуту наркотиків розглядуваного виду.

Перш за все, слід зазначити, що суб'єктами даного виду злочинів виступають наступні категорії осіб.

1. Керівники та посадові особи підрозділів системи МВС, СБУ, Державної прикордонної служби та інших підрозділів, які провадять діяльність відповідно до Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», а також керівники та посадові особи підрозділів Державної митної служби і Генеральної прокуратури України, в обов'язки яких входить дотримання встановлених правил поводження з наркотиками, що вилучені ними з незаконного обігу і перебувають у них в якості речових доказів; а також правил поводження з наркотиками при використанні їх у дресируванні службових собак. Порядок здійснення операцій з наркотиками в цих закладах повинен відповідати вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 29.07.2009 р.

№ 831 «Про затвердження Порядку використання наркотичних засобів і психотропних речовин під час дресирування службових собак для розшуку таких засобів і речовин»; постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку зберігання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вилучених з незаконного обігу», від 07.05.2008 р. № 422 [5].

2. Керівники та посадові особи вищих навчальних закладів, в обов'язки яких входить дотримання встановлених правил поведінки з наркотиками, що використовуються ними у навчальних цілях (наприклад, для демонстрації слухачам, проведення дослідів, експериментальної роботи тощо).

3. Керівники та посадові особи закладів охорони здоров'я, що здійснюють діяльність, пов'язану з виготовленням, зберіганням, перевезенням, придбанням, реалізацією, ввезенням на територію України, вивезенням з території України, транзитом через територію України, використанням, знищенням наркотиків, і в обов'язки яких входить дотримання встановлених правил поведінки з ними.

До основних таких закладів відносяться аптечні заклади і лікувально-профілактичні заклади охорони здоров'я. Порядок здійснення операцій з наркотиками в цих закладах окремо повинен відповідати вимогам наказу Міністерства охорони здоров'я України від 21.01.2010 р. № 11 «Про затвердження Порядку обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у закладах охорони здоров'я України» [6].

4. Керівники та посадові особи ветеринарних закладів, діяльність яких окремо регламентована «Порядком використання наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів у ветеринарній медицині», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 09.04.2008 р. № 334, і в обов'язки яких відповідно входить дотримання встановлених правил [7].

5. Керівники суб'єктів господарювання (незалежно від форм власності), що займаються сільськогосподарською діяльністю, в

рамках якої здійснюють посів і вирощування снотворного маку чи конопель, і відповідно до обов'язків яких входить дотримання встановленого порядку здійснення цієї діяльності. Порядок їх діяльності окремо повинен відповідати вимогам постанови Кабінету Міністрів України від 26.11.2008 р. № 1026 «Про затвердження Умов запобігання розкраданню рослин, включених до переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів».

Способи вчинення злочинів розглядуваної категорії, охоплюються ст. 320 КК України і кваліфікуються, як порушення правил обігу наркотиків. Їх доцільно розглядати з огляду на те, що вони можуть бути: а) найбільш загальними для суб'єктів цього злочину; б) специфічними для кожного окремого суб'єкту (перелік яких надано вище).

До найбільш загальних способів порушення порядку обігу наркотиків відносяться порушення порядку ліцензування діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, порушення порядку зберігання наркотиків в процесі здійснення операцій з ними та порушення порядку їх перевезення.

Порядок ліцензування діяльності суб'єктів господарювання, пов'язаної із обігом наркотиків, встановлено Порядком ліцензування діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 12.10.2010 р. № 929 (далі – Порядок) [8].

Виходячи зі встановлених Порядком вимог, можна виділити наступні способи їх порушення суб'єктами господарювання:

– здійснення діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, після закінчення строку дії виданої ліцензії (п.4 і п.18 Порядку);

– здійснення діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, без забезпечення відповідних умов, що виражаються в наявності матеріально-технічної бази для ведення обліку та забезпечення схоронності наркотиків, нормативно-технічної документації, кваліфікованого персоналу (п.5 Порядку);

– здійснення новоутвореною суб'єктом господарювання філією чи іншим відокремле-

ним підрозділом діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, без отримання засвідченої органом ліцензування копії виданої ліцензії (п.6 і п.13 Порядку);

– продовження здійснення діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, незважаючи на визнання виданої раніше ліцензії недійсною (п.16 Порядку);

– здійснення діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, після зміни суб'єктом господарювання свого найменування, місцезнаходження чи виду діяльності без переоформленої ліцензії (п.19 Порядку);

– здійснення діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, в разі пошкодження або втрати ліцензії без дубліката чи наявної поданої заяви на його отримання (п.24 Порядку);

– здійснення діяльності, пов'язаної із обігом наркотиків, після 10 днів з моменту прийняття рішення про анулювання виданої ліцензії (п.34 Порядку).

Загальний порядок і умови зберігання наркотиків в процесі здійснення операцій з ними встановлено наказом Міністерства внутрішніх справ України від 15.05.2009 р. № 216 «Про затвердження Вимог до об'єктів і приміщень, призначених для здійснення діяльності з обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів та зберігання вилучених з незаконного обігу таких засобів і речовин».

Ці вимоги представляють собою регламентований опис приміщень, де зберігаються наркотики, (їх розмір, розташування, будівельні особливості стін, підлоги та стелі, оснащення дверей і вікон, характеристика ґрат на вікнах та дублюючих дверях, технічне оснащення приміщень охоронно-пожежною сигналізацією тощо) та відкритих об'єктів, де культивуються снотворний мак та коноплі (огорожа, оснащення вишками, контрольно-перепускні пункти, попереджувальні таблички тощо).

Здійснення діяльності з порушенням вимог встановлених цим наказом, а також іншими нормативними актами (відповідно до діяльності кожного суб'єкту) представляє собою склад злочину – порушення порядку зберігання наркотиків.

Порядок перевезення наркотиків по території України встановлено «Порядком перевезення наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів на території України та оформлення необхідних документів», затвердженим постановою Кабінету Міністрів України від 17.04.2008 р. № 366.

Виходячи із встановлених цим Порядком вимог, можна виділити наступні способи порушення порядку перевезення наркотиків суб'єктами господарювання:

– перевезення наркотиків без супроводу відповідальної особи¹;

– перевезення наркотиків на несправному транспорті (якщо цей факт був очевидним в момент його попереднього огляду уповноваженою особою);

– перевезення наркотиків без накладної на їх отримання, яка при цьому повинна бути підписана уповноваженою особою і в ній повинен бути вказаний державний номер відповідного автомобільного транспорту;

– перевезення наркотиків за межі міста чи району без дозволу на це органів внутрішніх справ;

– перевезення наркотиків залізничним транспортом (за виключенням прекурсорів) або пересилання їх поштою;

– перевезення наркотиків (за виключенням прекурсорів) в кількості 200 і більше кілограмів без супроводження патрульного автомобіля Державтоінспекції або державної служби охорони при МВС.

Порядок оформлення перевезення наркотиків з перетинанням кордонів України (вивезення, ввезення чи транзит) встановлено Порядком видачі дозволів на право ввезення на територію України, вивезення з території України або транзиту через територію України наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, затвердженим постановою

¹ Особа, визначена наказом керівника суб'єкта господарювання такою, що здійснює операції з наркотиками і забезпечує дотримання порядку поводження з ними, після ознайомлення з ним (далі – уповноважена особа).

Кабінету Міністрів України від 03.02.1997 р. № 146.

Виходячи із встановлених цим Порядком вимог, можна виділити наступні способи порушення порядку імпорту, експорту або транзиту наркотиків суб'єктами господарювання:

- здійснення перевезення наркотиків без відповідного дозволу на це, виданого Державним комітетом з питань контролю за наркотиками;

- здійснення більше однієї операції перевезення наркотиків за одним дозволом (він видається на кожну операцію окремо);

- здійснення перевезення раніше вказаного у дозволі строку або після його закінчення (у разі, якщо його не було продовжено у встановленому порядку);

- здійснення перевезення наркотиків через іншу митницю, ніж це вказано у дозволі (в ньому вказано конкретну митницю);

- пересилання поштою наркотиків за кордон;

- здійснення перевезення інших, ніж вказано у дозволі наркотиків, або у більших розмірах, ніж там зазначено.

Крім загальних способів порушень порядку ліцензування, перевезення та зберігання наркотиків є і специфічні, тобто *способи характерні для кожного окремого суб'єкту господарювання в залежності від його статусу і виду діяльності*. Всі їх перелічити неможливо в зв'язку із великою кількістю різних по роду діяльності суб'єктів господарювання, діяльність яких включає обіг наркотиків. Порядок поводження з наркотиками для різних суб'єктів господарювання регламентується різними нормативними актами (і часто не одним) і лише їх детальне вивчення дозволить виділити типові для кожного суб'єкта порушення, відповідальність за які передбачена ст.320 КК України. Наведемо лише класичні злочинні прояви порушень встановленого порядку обігу наркотиків окремими суб'єктами господарювання.

Так, завідувачі аптек та їх заступники в порушення порядку здійснюють реалізацію наркотиковмісних препаратів без ліцензії (як

правило, філії аптек, що мають ліцензії, не отримують дублікати ліцензій) або за ліцензією, строк якої не продовжено. Такі ж порушення допускають завідувачі і головні лікарі лікарень та диспансерів, які відпускають (призначають і вводять в рамках лікування) хворим наркотиковмісні препарати чи використовують в лабораторіях прекурсори.

Були виявлені непоодинокі випадки вчинення злочину, передбаченого ст.320 КК України, завідувачими санітарно-гігієнічних лабораторій санітарно-епідеміологічних станцій, які використовували в роботі підрозділу прекурсори і не вели при цьому журнали обліку цих речовин (або вели їх у неналежній формі), зберігали їх у незамкнутих сейфах, не зберігали документацію про знищення речовин тощо.

З боку працівників підрозділів МВС, СБУ, Державної прикордонної служби та митної служби, які використовують наркотики у дресируванні службових собак, допускаються порушення порядку ведення обліку цих речовин, тобто порушення порядку ведення журналів приходу, уходу, розподілення; не зберігають супровідні документи (акти про передачу органами слідства і дізнання наркотиків, акти знищення); зберігають і використовують наркотики не у встановленій формі – навчального зразку, які виготовляються і пакується в присутності комісії, про що обов'язково складається акт.

Суб'єкти підприємницької діяльності, які займаються посівом і вирощуванням маку снотворного або конопель, допускають злочинну недбалість при обладнанні земельних ділянок, де планують культивування. Не оформлюють або невчасно оформлюють дозвільні документи на їх експлуатацію (повинні отримуватись щорічно і на кожне окреме поле), вирощуючи при цьому там вказані наркотиковмісні рослини.

Слідами порушень особою порядку обігу наркотиків будуть виступати:

- встановлені відповідними нормативними актами вимоги до конкретного виду діяльності суб'єкта;

– наказ про призначення особи на посаду, до обов'язків якої входить забезпечення та дотримання цих вимог (або ліцензія на право операцій з наркотиками, яка сама по собі фіксує і обов'язок керівника суб'єкта господарювання дотримуватись встановленого законом порядку);

– наказ про призначення особи відповідальною за забезпечення та дотримання цього порядку;

– посадові інструкції відповідальної особи, які доведені до неї під підпис;

– посадові (функціональні) обов'язки відповідальної особи, з якими вона ознайомена під підпис;

– конкретні порушення, допущені особою у діяльності з наркотиками (відсутність ліцензії або її недійсність; відсутність дозволів, облікових чи інших обов'язкових документів; невідповідність встановленим вимогам приміщення чи ділянки, де концентруються наркотики тощо);

– фактом, того, що предметом діяльності особи були саме наркотики (висновок експертизи наркотичних засобів стосовно оцінки вилученої з законного обігу речовини);

– показання особи-порушника щодо здійснюваної нею діяльністю з наркотиками, її обізнаність стосовно встановленого законом порядку проведення цієї діяльності, та причин допущених нею порушень;

– показання керівника суб'єкта господарювання чи державного органу чи установи про здійснювану діяльність з наркотиками, відповідальних за це осіб та причин допущених нею порушень;

– показання свідків з боку осіб, які працюють разом з порушником, його підлеглих чи інших осіб, діяльність яких була пов'язана із порушеннями порядку обігу наркотиків (наприклад, показання осіб, які передавали порушнику наркотичні препарати чи приймали їх на утилізацію; продавали насіння коноплі чи маку; виконували роботи по культивуванню цих рослин; охороняли приміщення чи земельні ділянки вирощування тощо);

– показання осіб, які виявили порушення порядку обігу наркотиків: особи, які прово-

дили перевірку, інвентаризацію; випадкові свідки допущеного порушення (наприклад, хворі, яким були введені чи реалізовані наркотичні препарати в порушення встановленого порядку), працівники міліції, якими було безпосередньо виявлено порушення і які збирали матеріал дослідчої перевірки;

– та іншими фактами.

Підсумовуючи, можна зазначити, що розкриті положення звісно не охоплюють детально характеристику всіх елементів механізму збуту наркотиків, що виводяться з легального обігу в Україні, але вони можуть стати принциповою схемою для розробки криміналістичної характеристики даної категорії злочинів і основних положень їх розслідування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Одерій О. В. Розслідування злочинів щодо незаконного обігу наркотичних засобів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / О. В. Одерій ; Харківськ. ун-т внутр. справ – Х., 1997. – 23 с.

2. Щербаковський С. М. Використання результатів оперативно-розшукової діяльності при розслідуванні незаконного обігу наркотиків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / С. М. Щербаковський ; Харківськ. ун-т внутр. справ. – Х., 2010. – 20 с.

3. Полях А. М. Криміналістична характеристика та основи розслідування контрабанди наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / А. М. Полях ; Харківськ. ун-т внутр. справ. – Х., 2009. – 20 с.

4. Косміна Н. М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / Н. М. Косміна ; Харківськ. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 19 с.

5. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку зберігання нар-

котичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, вилучених з незаконного обігу» : від 07.05.2008 р., № 422 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 34. – Ст. 1135.

6. Наказ МОЗ України «Про затвердження Порядку обігу наркотичних засобів, психотропних речовин та прекурсорів у закладах охорони здоров'я України» : від 21.01.2010 р., № 11 // Офіційний вісник України. – 2010. – № 43. – Ст. 1425.

7. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку використання наркотичних засобів, психотропних речовин і

прекурсорів у ветеринарній медицині : від 09.04.2008 р., № 334 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 28. – Ст. 893.

8. Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку ліцензування діяльності, пов'язаної з обігом наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів, та внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 14 листопада 2000 р. № 1698 і від 4 липня 2001 р. № 756» : від 05.12.2007 р., № 1387 // Офіційний вісник України. – 2007. – № 93. – Ст. 3412.

Прокопенко Н. М. Про особливості механізму збуту наркотиків, що виведені з легального обігу / Н. М. Прокопенко // Форум права. – 2013. – № 1. – С. 800–805 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2013-1/13pnmzlo.pdf>

Представлено характеристику суб'єктів, які займаються збутом наркотиків, що були виведені з легального обігу; розкриті типові способи збуту наркотиків та відповідні їм сліди.

Прокопенко Н.М. Об особенностях механизма сбыта наркотиков, которые выведены из легального обращения

Представлена характеристика субъектов, которые занимаются сбытом наркотиков, которые были выведены из легального оборота; раскрыты типичные способы совершения сбыта наркотиков и соответствующие им следы.

Prokopenko N.M. About the Features of the Mechanism of Drug Trafficking, Which are Derived from the Legal Treatment

A list of subjects who commit crimes, abuse of drug trafficking in the Ukraine; there is characteristic of the typical ways of committing crimes in this category and describes the corresponding tracks.